

LBRIS

We know
books

Grigore Panțiru

NOTAȚIA ȘI EHURILE
MUZICII BIZANTINE

GRAFOART

CUPRINSUL

PARTEA I

Introducere	5
Cap. I. Notăția muzicii bizantine	9
Cap. II. Neumele bizantine	17
Cap. III. Punctele diacritice	27
Cap. IV. Notăția medie bizantină	30
Cap. V. Mărturiile	37
Cap. VI. Notăția sec. XV–XIX. Semnele hironomice	67
Cap. VII. Intervale	73
Cap. VIII. Ehurile sau modurile	79
Cap. IX. Formulele de intonare ale modurilor	131
Cap. X. Semnele de modulație (ftoralele)	137
Cheia exercițiilor	149

PARTEA II

Cap. I. Semnele vocalice. Înălțimea sunetului. Intervalele	175
Cap. II. Chentimele și iporoi. Secundele	178
Cap. III. Tabloul tuturor intervalelor	181
Cap. IV. Semnele de durată	185
Cap. V. Subdiviziunile timpului	189
Cap. VI. Valorile notelor punctate	191
Cap. VII. Pauzele	195
Cap. VIII. Ornamentele.	197
Cap. IX. Alterații. Tempo. Numele înălțimii sunetelor. Mărturii	203
Cap. X. Genurile muzicale. Cadențele. Sistemele muzicale. Subdiviziunea tonurilor. Glasul I	207
Cap. XI. Glasul II	214
Cap. XII. Glasul III	219
Cap. XIII. Glasul IV	225
Cap. XIV. Glasul V	233
Cap. XV. Glasul VI	238
Cap. XVI. Glasul VII	247
Cap. XVII. Glasul VIII	255
Cap. XVIII. Sistematizarea și clasificarea glasurilor	261
Cap. XIX. Ftoralele	266
Résumé	302
Manuscrise cercetate și folosite	304
Bibliografie	305

NOTAȚIA MUZICII BIZANTINE

Notația muzicii bizantine constă dintr-un sistem de semne care se scriu deasupra unui text religios, luat din Biblie, sau al unui imn alcătuit de Sfinții Părinți. Aceste semne se numesc *neume*.

Doi factori au contribuit la formarea neumelor: arta de a conduce corul cântăreților prin gesturi cu mâna (chironomia) și accentele gramaticilor.¹

Acest sistem de notație a căpătat forme diferite în decursul timpurilor, perfecționându-se până la actualul sistem de notație din biserica ortodoxă.

Primul fel de notație este denumit *ekfonetic* și cuprinde semnele de citire a pericopelor. Din acest sistem s-au dezvoltat cele patru epoci ale notației neumatice bizantine propriu-zise, care ar fi următoarele:

I. Notația bizantină timpurie (paleobizantină, punct-linie sau notația lineară), sec. IX—XII.

II. Notația medie (haghiopolită, rotundă), sec. XII—XIV.

III. Notația de mai târziu (cucuzeliană, haghiopolită, psaltică), sec. XIV—XIX.²

Pr. I. D. Petrescu împarte notația neumatică astfel:

I. Notația paleobizantină a sec. X—XII.

II. Notația neobizantină a sec. XIII—XV.

III. Notația postmedievală sau cucuzeliană.³

Vom studia, pe rând, notația fiecărei epoci.

Notația ekfonetică (*ἐκφωνησις* = citirea cu voce tare) este sistemul de notație creștină folosită între sec. VI—XIV, pentru citirea solemnă a pericopelor din *Evanghelie*, a apostolului și a profetilor din *Vechiul Testament*.⁴ El constă din semne de culoare roșie scrise deasupra, dedesubtul sau între cuvintele textului, cum și la sfârșitul propozițiilor. Forma lor este diferită: linii simple, duble, drepte, oblice, curbe, în zig-zag, grupuri de trei puncte și o cruce aurită la sfârșitul frazelor.

Sistemul de notație derivă din sistemul prosodiei grecești, atribuit lui Aristofan din Bizanț, și s-a dezvoltat în patru etape: 1. arhaică, sec. VI—VII; 2. de fixare și consolidare a notației, sec. VIII—IX; 3. clasică, sec. X—XII; etapa de decadență și de dispariție, sec. XIII—XIV.⁵

Scopul acestei notații era „ușurarea citirii textelor sacre, marcând diferitele părți ale bucăților scripturistice și indicând felul de a modula după importanța și locul lor”.⁶

¹ Wolf, Johannes, *Handbuch der Notationskunde*, I Teil, p. 64.

² Wellesz, Egon, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford, 1961, p. 262.

³ Petresco, Rev. Père I. D., *Études de Paléographie musicale byzantine*, Ed. muzicală, București, 1967, p. 14.

⁴ Vezi articolul: „Un manuscris de vîrstă milenară” de prof. Gr. Panțiru, în rev. „Muzica”, nr. 3, martie 1967; Høeg Carsten, *La notation ecphonétique*, Copenhaga, 1935, p. 15 și 137; Wellesz, Egon, *Byzantinische Musik*, Breslau, 1927, p. 35 și *A History of B. M.*, p. 249.

⁵ Høeg, Carsten, *Op. cit.*, p. 108 și 137.

⁶ Petresco, Le Père I. D., *Les idiomes et le Canon de l'Office de Noël*, Paris, 1932, p. 39.

Iată semnele ekfonetice și semnificația lor etimologică:

Oxia ↗ , accent ascuțit
Varia ↘ , accent grav
Syrmatiki ~ , undulație
Cathisti ↺ , accent circumflex
Cremasti ∪ cîrlig mic
Synemba ∩ , trăsătură de unire

Paraklitiki ↙ ↗ , înclinare

Apostrophos ∩ , întors în sens contrar

Telia + , lucru terminat

Oxii duble ↗↗

Varii duble ↘↘

Chentime ... , puncte

Apeso exo ∩ ..... ↗

Hypocrisis ∩ ∩ , explicare, răspuns¹

În privința semnificației muzicale a acestor semne, pornind de la faptul că ele sînt folosite totdeauna pereche, Carsten Höeg este de părere că fiecare grup de semne ar indica o scurtă melodie sau o formulă melodică. Grupul *două oxii* ar cuprinde formula melodică: *mi, faa, fa, fa, mi, faa, laa, faa*. Sînt în total 14 formule melodice aplicabile într-o pericopă. Aceste formule melodice le-a identificat după o melodie mnemotehnică aparținînd sec. XII și care avea scrise dedesubt semnele ekfonetice²

Egon Wellesz dă altă semnificație notației ekfonetice:

Oxia indică ridicarea vocii;
Syrmatiki, mișcare ondulatorie;
Varia, lăsarea vocii în jos cu accent;
Cremasti, ridicarea vocii cu o ușoară accentuare;
Apostrophul, coborîrea vocii fără accent;
Synemba, un fel de legato;
Paraklitiki, execuție într-un mod de rugăciune și implorare;
Hypocrisis, semn de separație, poate o pauză mai lungă sau mai scurtă;
Telia, oprire completă;
Cathisti, stil narativ, fără emfază.³

Ținînd seama de aportul adus de acești doi muzicologi în lămurirea notației ekfonetice și cercetînd *Lectionarul evanghelic grecesc, ms. 160*, din Biblioteca centrală a Universității din Iași, care este un manuscris cu notație ekfonetică, am ajuns la o nouă lămurire a acestei notații. Felul de distribuție și așezare a semnelor muzicale dintr-un lectionar evanghelic ne convinge că avem de-a face cu un recitativ melodic simplu și nu cu formule melodice, că semnele capătă înțeles după cum sînt așezate — deasupra, dedesubtul, la mijlocul textului sau la sfîrșit — și după raportul pe care îl are fiecare grup cu sunetul de bază al recitativului. Următoarele semne sînt scrise deasupra textului: ↗ ∩ ↙ ~ ↘

¹ Petresco, Le Père I. D., *Les idiomes*, p. 38.

² Höeg, C., *Op. cit.*, pp. 21–31.

³ Wellesz, Egon, *A History of B. M.* pp. 252–254.

Primele patru semne indică ridicarea vocii la o anumită distanță de tonul de bază al recitativului, iar ultimul semn coboară. Sub text sînt scrise: Primul semn indică o coborîre a vocii, iar

al doilea, tonul de bază al recitativului (tonica lui). Grupul este scris între cuvinte, probabil din cauză că ar fi ocupat mai mult spațiu dacă ar fi fost scris sub text. După cum este întrebuițat, el indică o coborîre mai mare a vocii. La sfîrșitul frazei sau pericopei, întîlnim semnul ceea ce ne arată revenirea vocii la sunetul de plecare sau de bază al recitativului.

Cercetarea comparativă a celor 18 pericope evanghelice din manuscrisul ieșan, a felului cum sînt așezate semnele și combinațiile lor posibile, a începutului și sfîrșitului pericopelor și frazelor, ca și scrierea semnelor deasupra sau dedesubtul textului ne conving că ele nu indică sunete cu aproximație (mai sus sau mai jos), ci precise, în raport cu sunetul de bază indicat de semnul și Toate semnele raportate la aceste două ne vor arăta înălțimea lor precisă. Mai întîi trebuie stabilit sunetul de bază al recitativului, și pentru a-l afla, ne vom gîndi la citirea tradițională a acestor recitative care se cîntă cu voce tare, pe un ton înalt (de aici cuvîntul ekfonesis) și la un mod major, care nu poate fi mai potrivit decît tonul *do'*, corespunzător lui *ni* și modului său. Pînă azi, recitativul evanghelic este cîntat în acest mod. Höeg a încercat transcrierea în *fa*, care nu pare a fi greșită, dar care nu corespunde cu citirea ekfonetică, adică cu vocea înaltă.

Dacă raportăm toate semnele la sunetul de bază *do'* indentificat cu și cu , atunci semnele ekfonetice vor avea următoarea semnificație:

Semne simple

Cathisti , sunetul de bază al recitativului (*do'*);

Oxia ridică o secundă de la sunetul de bază (*re'*);

Cremasti , idem, accentuat;

Syrmatiki , ornament reprezentînd un grup de sunete: *si, do', si, do', re'*. Locul unde se scrie semnul și coada lui ne indică o secundă ascendentă, însă ornamentată inferior.

Paraklitiki , în mod evident este format dintr-o *oxie* cu un ornament înainte. El corespunde cu o secundă ascendentă ornamentată cu un mordent (*re', mi', re'*).

Synemba , este legato ce unește două cuvinte;

Apostrophul coboară o secundă ușoară de la sunetul de bază și poate reprezenta mai multe sunete, după locul pe care îl ocupă (*do', si, la, sau sol*).

Varia coboară o secundă accentuată (*si, la, sau sol*);

Telia , semnul final al frazelor, reprezintă coborîrea pe sunetul de bază *do'*.

Semne compuse

Dubla oxie ridică o secundă accentuată, prelungind durata sau rîndind linia melodică a recitativului (*re'*).

Dubla varie coboară o secundă accentuată și prelungeste durata, reprezentînd pe *si, la* sau *sol*. Ambele semne, datorită dublării lor, ne indică citirea recitativului, în locurile respective, cu o intensitate mai mare decît în alte locuri cu semne simple.

Chentimele •••, prin folosirea lor mai mult la sfîrșitul pericopelor, reprezintă sunetul *re*, brodat cu nota superioară (*re' mi', re'*) căci, imediat, recitativul coboară pe tonul de bază.

Apeso exo , secundă inferioară și trecere la secunda superioară, prin intermediul sunetului *do* (*si...do'...re'*).

Hypocrisis, trei apostrofi indică o cvartă descendentă de la sunetul de bază: *sol* grav.

Această interpretare a semnelor ne este sugerată de mersul melodic al recitativului tradițional al Evangheliei și al celorlalte citiri biblice, așa cum s-a păstrat prin biserici și mai ales în mănăstiri. Fără contribuția tradiției, semnele rămîn mai departe o enigmă. Identitatea de esență, între recitativul

ekfonic și cel tradițional, ne dezvăluie secretul înțelesului acestor semne enigmatice. O particularitate a acestor semne apare prin faptul că sînt folosite numai cîte două, reprezentînd începutul și sfîrșitul unei incizii astfel: /.../ ; ↵...↵ ;)...) etc., ceea ce înseamnă că cititorul va recita incizia la o anumită înălțime vocală, care se poate stabili în funcție de sunetul de bază al recitativului.

Cele două semne ale inciziei pot fi identice, ca mai sus, sau diferite:)... / ;)... ↵ ; /... + etc.

Aceasta este o dovadă că fiecare semn luat în parte indică o înălțime mai mult sau mai puțin fixă.

Iată un tablou al combinațiilor de semne ekfonetice și al înălțimilor corespunzătoare:

Felul combinațiilor de semne	Aspectul inciziei	Denumirea semnelor	Înălțimea reprezentată
<i>Cathisti</i>	↵.....↵	<i>Cathisti-Cathisti</i>	do'.....do'
↵	↵...../	<i>Cathisti-Oxia</i>	do'.....re'
↵	↵.....+	<i>Cathisti-Telia</i>	do'.....do'
	).....↵	<i>Apostrophos-Cathisti</i>	si.....do'
	↵.....\	<i>Cathisti-Varia</i>	do'..... ^{>} si
<i>Telia</i>	/.....+	<i>Oxia-Telia</i>	re'.....do'
+	~.....+	<i>Syrmatici-Telia</i>	si, do', si, do', re'...do'
+	).....+	<i>Apostrophos-Telia</i>	si.....do'
+	)...~...+	<i>Apostrophos-Synemba-Telia</i>	si...do'
+	⌘.....+	<i>Paraklitiki-Telia</i>	re', mi', re'...do'
+	~.....+	<i>Synemba-Telia</i>	legato...do'
	\.....+	<i>Varia-Telia</i>	^{>} si.....do'
Semne ascendente repetate	/...../	<i>Oxia-Oxia</i>	re'.....re'
	✓.....✓	<i>Cremasti-Cremasti</i>	^{>} re'..... ^{>} re'
	.....	<i>Chentimata-Chentimata</i>	re', mi', re'...re', mi', re'
	⌘...../	<i>Paraklitiki-Oxia</i>	[~] re'.....re'
	//.....//	<i>Oxii duble-Oxii duble</i>	^{>} re'..... ^{>} re', valori mărite și intensitate mai mare
Semne descendente repetate	).....)	<i>Apostrophos-Apostrophos</i>	do'.....do', în final si.....si, la....la sau sol....sol
	3.....3	<i>Hypocrisis-Hypocrisis</i>	sol...sol
	\.....\	<i>Varie-Varie</i>	^{>} si..... ^{>} si sau ^{>} la.... ^{>} la sau ^{>} sol... ^{>} sol

Felul combinațiilor de semne	Aspectul inciziei	Denumirea semnelor	Înălțimea reprezentată
		<i>Varii duble-Varii duble</i>	$\overset{\sim}{\text{si}} \dots \overset{\sim}{\text{si}}$ sau $\overset{\sim}{\text{la}} \dots \overset{\sim}{\text{la}}$ sau $\overset{\sim}{\text{sol}} \dots \overset{\sim}{\text{sol}}$ cu valori duble și intensitate mai mare
		<i>Apostrophos cu Paraklitiki și Apostrophos</i>	$\overset{\sim}{\text{si}} \dots \dots \text{si}$ sau <i>re', mi', re' \dots \text{si}</i>
Semne descendente și ascendente		<i>Apeso exo (apostrophos și oxia)</i>	<i>si \dots do' \dots re'</i>
		<i>Oxia-Apostrophos</i>	<i>re \dots do' \dots si</i>
		<i>Apeso exo (apostrophos cu paraklitiki și oxia)</i>	$\overset{\sim}{\text{si}} \dots \text{do}' \dots \text{re}'$ sau <i>re'mi're' \dots re'</i>
		<i>Paraklitiki și apostrophos</i>	$\overset{\sim}{\text{re}} \dots \text{do}' \dots \text{si}$
		<i>Hypocrisis-Oxia</i>	<i>sol \dots \dots re'</i>
		<i>Paraklitiki-Hypocrisis</i>	$\overset{\sim}{\text{re}} \dots \dots \text{sol}$

Dăm în transcriere paralelă Evanghelia de la Paști — Ioan, cap. 1,1-17, după *Lectionarul evanghelic* de la Iași, ms. 160, aflat în Biblioteca centrală a Universității.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος + καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος + οὗτος ἦν

La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul Acesta era

ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν + πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο + καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν

la început la Dumnezeu Toate printr-Însul s-au făcut și fără de Dînsul nimic nu s-a făcut

ὃ γέγονεν + Ἐν αὐτῷ Ζωὴ ἦν + καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνῶν + καὶ τὸ φῶς

ce s-a făcut Într-însul era viața și viața era lumina oamenilor și lumina

ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει· καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν + Ἐγένετο ἄν ος

luminează în întuneric și întunericul nu a cuprins-o Fost-a un om

ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ· ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης + οὗτος ἦλθε εἰς μαρτυρίαν

trimis dela Dumnezeu numele căruia era Ioan. Acesta venise ca mărturie

ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἵνα πάντες· πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ + Οὐκ ἦν

să mărturisească de lumină ca toți să creadă printr-Însul Nu era

ἐκεῖνος τὸ φῶς + ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός + Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν·

acela lumina ci ca să mărturisească de lumină Era lumina cea adevărată

ὃ φωτίζει· πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον + Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· καὶ ὁ

care luminează pe tot omul care vine în lume În lume era și

κόσμος· δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω + εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν·

lumea printr-Însul s-a făcut și lumea pe El nu l cunosteă La ai săi venise

FINALUL

Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια· διὰ Ἰϋ Χϋ ἐγένετο

Căci legea prin Moise s-a dat iară harul și adevărul prin Iisus Hristos s-a făcut.

Să se transcrie următorul text (*Lectionarul evanghelic de la Iasi*):

1. Θν· οὐδείς ἐώρακεν πώποτε † ὁ μονογενῆς υἱ· ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρ·

ἐκεῖνος ἐξηγήσατο † καὶ αὕτη ἐστίν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου· ὅτε ἀπέστειλαν οἱ

ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων· ἱερεῖς καὶ λευίτας· ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν· σὺ τίς εἶ·

... καὶ ὡμολόγησεν καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν· ὅτι ὄκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χς †

FINALUL

// //\\ // // // ... ..
 ταῦτα ἐν Βηθανία ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου· ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων ἡ

ΟΥΠΑΡΕΛΛΕΟ
 ΟΣΟΙΔΕΕΛΛΕΟ
 ΑΥΤΟΝ·ΕΔΩ
 ΚΕΝΑΥΤΟΙΣΕ
 ΖΟΥΣΙΑΝ·ΤΕ
 ΚΝΑΘΥΓΕΝΕ
 ΣΘΑΙΤΟΙΣΠΙ
 ΣΤΕΥΟΥΣΙΝ

NEUMELE BIZANTINE

1. *Notația paleobizantină* este folosită între sec. IX—XII. Comparată cu notația ekfonetică din care derivă, ea este mai dezvoltată decât aceasta și are tendința de a-și preciza cât mai mult semnele. Față de notația ekfonetică, ale cărei semne indicau doar linia melodică a unui recitativ simplu, semnele notației paleobizantine indicau „mișcarea melodiei — parte, prin valoarea absolută a intervalului, parte, în mod aproximativ”¹. Și întrucât aceste semne indică intervale aproximative pentru lămurirea lor, se folosesc manuscrise medii-bizantine ca element de comparație, care au o notație precisă.

Perioada paleobizantină, după caracterul notației, se împarte în trei:

1. *notația cea mai veche denumită „esphigmeniană”*, după manuscrisul din Mănăstirea Esphigmenian, de la Muntele Athos;

2. *notația Chartres*, după câteva foi ale unui alt manuscris de la Muntele Athos, aflate în Biblioteca din Chartres, apoi distruse de ultimul război mondial;

3. *notația andreatică*, după codex 18 al Schitului Sf. Andrei de la Muntele Athos.

Împărțirea aceasta aparține lui H. J. W. Tillyard².

După J. Thibaut, în această perioadă sînt tot trei faze sau stiluri:

1. *stilul irmologic* — scurt, semne puține și ritmică simplă;

2. *stilul stihiraric* — mai expresiv și mai ornamentat, folosind un mai mare număr de semne și combinații;

3. *stilul melismatic* — dezvoltat, folosit de soliști la mijlocul sec. XIII, numit psaltic sau calofonic³.

Ultima notație a acestei epoci, apropiată de notația medie, este notația Coislin, după codicele Coislin 220 al Bibliotecii Naționale din Paris (sfîrșitul sec. XI și începutul sec. XII).

Dacă neumele perioadei paleobizantine reprezintă intervale aproximative și indică o vedere generală a melodiei, în prima parte a acestei perioade nu exista un semn care să repete un sunet fapt pentru care se lăsa spațiu liber deasupra silabei respective.

În partea a doua a perioadei se folosea, pentru indicarea unei note repetate, un semn orizontal iar în partea ultimă, în notația Coislin, se folosea un semn încîrligat ⁴.

¹ Wellesz, Egon, *Byzantinische Musik*, p. 43.

² Wellesz, Egon, *A History of B. M.*, p. 272. În această epocă amintim și notația condacariană (sec. VIII—X, n. a).

³ Idem, p. 271.

⁴ Tillyard, H. J. W., *Handbook of the middle Byzantine musical notation*, Copenhaga, 1935, pp. 14—19.

Grupul de semne	Forma semnului	Denumirea	Etimologia	Intervalul reprezentat	Transcrierea	Observații
I. SOMATA ² (trupuri) <i>Secunde</i> a) ascendente	—	<i>Oligon</i>	ὀλίγον puțin	secundă ascendentă		
	/	<i>Oxia</i>	ὄξεϊα ascuțit	secundă ascendentă accentuată		
	✓	<i>Petasti</i>	πεταστή zbor, elan, avânt	secundă ascendentă mai accentuată		
		<i>Kufisma</i>	κούφισμα ușurare, înălțare	secundă ascendentă ușoară și prelungită puțin		La cadență se prelungeste puțin (P. ³). Unii paleografi transcriu
	∴ "	<i>Două kentime</i>	κέντημα impunsătură	secundă ascendentă de intensitate slabă și sprijinită pe sunetul anterior (ca o notă licvescentă)		 Combinatii:
b) descendente	\	<i>Varia</i>	βαρεϊα grav	secundă descendentă accentuată		Este un sprijin ritmic, ictus ritmic, un mic repaos. Uneori, reprezintă o secundă ascendentă, plus o terță descendentă (P.).
	∩	<i>Apostroful</i>	ἀπόστροφος întors în sens contrar	secundă descendentă		Uneori este terță, cvartă sau cvintă descendentă. Este un semn neprecis.

¹ Petresco, Le Père I. D., *L'Office de Noël*, Paris, 1932, pp. 44–47; vezi și *Études de Paléographie musicale byzantine*, pp. 194–223.

Wellesz, Egon, *A History of B. M.*, pp. 287–297; *Die Hymnen des Sticherarium für September*, p. XIII–XV și XVIII–XXIII, în *Monumenta Musicae Byzantinae. Transcripta*, Copenhaga, 1936.

Vredeil Palikarova, R., *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes*, Copenhaga, 1953, p. 130.

Tillyard, H. J. W., *Handbook of the middle Byzantine musical notation*, pp. 19–30

Lazarov, Stefan, *Istoria na notnoto pismo*, Sofia, 1965, pp. 54–56.

² Semnele muzicale bizantine sînt numite *trupuri* și *duhuri*, în comparație cu raportul dintre trup și suflet. După cum sufletul se sprijină pe trup și-l stăpînește, tot așa semnele pnevmata (duhurile) se sprijină pe semnele somata (trupuri) și le anulează înălțimea, folosindu-le intensitatea (Vezi: Fleischer, O., *Die spätgriechische Tonschrift*, p. 31.)

³ Prescurtări: P. = I. D. Petresco; T. = Tillyard; W. = Wellesz; L. = Lazarov.